

Розділ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Парадигма регіонального розвитку в умовах глобальних інтеграційних процесів

Розвиток сучасних інтеграційних процесів у світовому господарстві характеризується двома основними трендами – глобальним та регіональним, поширення яких призвело до формування цілісної системи світового господарства з певним набором елементів (регіонів світу), між якими розвиваються стійкі економічні зв'язки (гомогенна ознака) та посилюється диференціація сформованих територіальних угруповань (гетерогенна ознака). У результаті дії глобального і регіонального трендів формується нова полісистемна конфігурація світового економічного простору як гомогенної системи, що набуває ознак дисипативності внаслідок розвитку гетерогенності її системних утворень (регіонів світу). Нерівномірний характер розвитку її елементів, детериторизація учасників світового господарства призвели до появи нових диференційованих форм взаємодії, що вимагає нових підходів багатомірної оцінки структурних змін, що відбуваються у сучасному інтеграційному процесі на всіх рівнях.

Поглиблення міжнародного поділу праці, інтернаціоналізації виробництва і капіталу зумовлюють об'єктивний характер розвитку регіоналізації – об'єктивного процесу, що ґрунтується на ієрархічності системи регіонів і пов'язаний з оптимізацією соціально-економічної структури територій через систему зв'язків, що розвиваються в межах національної економіки, та розширення співпраці з регіонами різних рівнів, що відносяться до інших держав, які приводять до виникнення регіонів нового таксономічного рівня. Відповідно, *регіоналізацію світової економіки* можна визначити як процес формування нової полісистемної конфігурації світового економічного простору, що виникає внаслідок регіонального тренда глобального розвитку, основними системними елементами якого стають регіони, чіє формування визначається характером розвитку інтеграційної взаємодії. Сучасною ознакою світогосподарського розвитку є поширення та поглиблення процесів регіональної інтеграції, про що свідчить поява значної кількості різноманітних інтеграційних утворень, що виступають важливою компонентою глобальної інтеграції. З іншого боку, сам процес регіоналізації набув глобальних ознак, підтвердженням чого є регіональна спрямованість та збільшення обсягів внутрішньорегіональних потоків товарів, послуг, факторів виробництва.

Витоки регіоналізму з'явилися ще у XVIII ст. як орієнтація на регіональні пріоритети на протипагу тенденціям політичної єдності, уніфікації та централізації, які були властиві капіталізму, що виявлялось в уявленні людей, які належать до конкретної території як місця проживання, про самотутність, приналежність до певних традицій, культурних надбань тощо¹.

У XX ст., з поглибленням глобалізаційних процесів, поширився рух (у політичній, економічній, соціокультурній сферах), метою якого була протидія уніфікації суспільного життя у різноманітних його сферах, у тому числі у вигляді певного проекту, який є організований одним чи декількома країнами, з реорганізації конкретного регіонального простору в парадигмі економічної та політичної залежності². Це узгоджується з визначенням, які надають регіоналізму експерти ЮНКТАД, які визначають його як форму вияву політичної інтеграції, що передбачає формальні механізми економічного співробітництва³.

¹ Мазур С. А. Значення економічного регіону в просторовому упорядкуванні національної економіки / С. А. Мазур // Продуктивні сили і регіональна економіка: збірник наукових праць. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 1. – С. 261-264.

² Payne A. Introduction: the Political Economy / A. Payne, A. Gamble // Regionalism and World Order. – London: Macmillan, 1996. – P. 2.

³ Trade and Development Report 2007. Regional Cooperation for Development. – New York and Geneva: UNITED NATIONS, 2007. – 195 p. – P. 8.

З точки зору визначення ініціатора регіоналізму можна виокремити дві стадії (хвилі) в розвитку еволюції цього процесу⁴. Перша хвиля регіоналізму була ініційована центром для периферії і спрямована від центру до периферії, тобто зверху вниз, з метою досягнення регіональної узгодженості (*regional solution*). Цей напрям розвитку регіоналізму обумовлений потребою в реалізації національної та культурної автономії та пошуком більш ефективної моделі регіонального розвитку, що передбачає надання центром більших прав передачу частини повноважень регіональним спільнотам для проведення більш активної регіональної політики. На другій хвилі регіоналізму (80-і рр. XX ст.) зростає елемент ініціативи регіоналізму знизу вгору, тобто посилюється, навпаки, ініціатива на місцях (рух регіональних еліт, спрямований на посилення ролі регіонів). Це означає, якщо на першому етапі міжнародної економічної інтеграції провідна роль у формуванні інтеграційних об'єднань належала державам, то другий етап регіоналізму відрізняється більш значною роллю капіталу і міжнародних компаній.

Бурхливий розвиток процесів регіоналізації у другій половині XX ст. сприяв розвитку нових регіональних теорій, які розглядали різні аспекти розвитку регіонів і стали науково-методологічною основою подальших досліджень регіональної економіки, регіоналізації, регіоналізму, регіоналістики тощо. Парадигма глобального розвитку активізувала дослідницькі пошуки, що пов'язані з дослідженням взаємодії різних рівнів глобалізації, регіоналізації (локалізації), розвитком концепцій міського та територіального зростання, регіонального планування, регіональної конкуренції.

Регіоналізацію глобального простору в своїх працях досліджують А. Скотт, М. Сторпер⁵, визнаючи, що регіони поступово стають самостійними акторами в системі сучасних міжнародних відносин. Ф. Черу⁶ вважає, що саме характер та розмір локальних перетворень визначатиме майбутній розвиток. Водночас на характер локального (регіонального) розвитку впливатимуть глобальні реформи. Г. Снукс⁷ формулює глобальну стратегічну модель переходу (*Global Strategic Transition model, GST*), яка поєднує технології, попит, пропозицію, демографічну динаміку, інституції тощо. Саме така взаємозалежна модель має бути в основі економічного розвитку глобалізації, інтеграції та регіоналізації.

Розвиваючи *теорію ендегенного зростання*, П. Ромер, П. Агшюн, П. Ховітт, Дж. Гроссман, Е. Хелпман, Р. Лукас, Б. Джохансон, Ч. Карлссон⁸ акцентують увагу на моделюванні створення та накопичення знань. Міський та регіональний розвиток, з точки зору теорії ендегенного зростання, ґрунтується на тому, що поширення знань має певні географічні обмеження, оскільки знання втілені в людський капітал, саме через накопичення людського капіталу й забезпечується регіональна динаміка.

Розробники концепцій *регіональної конкуренції* (М. Портер⁹, М. Енрайт¹⁰) на практиці доводять, що незважаючи на те, що в умовах глобалізації територіальний фактор не може бути конкурентною перевагою (за рахунок, перш за все, інформаційно-комунікаційних технологій, транспорту), місце розташування залишається центральним елементом конкуренції. Просторова агломерація фірм, що зайняті у споріднених галузях виробництва, формують відповідний регіональний кластер.

На основі вивчення системи регіонального планування в розвинутих країнах (Великобританії, США, загалом у країнах Європи), У. Ванноп доводить, що регіони змінюють свої форми під впливом економічного та політичного розвитку. Він розвиває *систему регіонального планування*, в розвитку якого виокремлює три основні етапи: кейнсіанський (пов'язаний з посиленням впливу державного регулювання через стимулювання економічного зростання не тільки на загальнодержавному рівні, а й на регіональному); фордистський (відзначається створенням нормативно-правового розвитку стимулювання нових зон економічного зростання); сучасний етап (пов'язаний з активним розвитком різноманітних

⁴ Gunnarsson M. Regionalism and security – two concept in the wind of change [Electronic resource] / M. Gunnarsson. – URL: http://www.umu.se/cerum/publikationer/pdfs/NSB_1_00_6_1.pdf; Hill Hal. ASEAN Economic Integration: Features, Fulfillments, Failures and the Future [Electronic resource] / Hal Hill and Jayant Menon // ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration. – 2010. – No. 69. – 38 p. – URL: <http://www.adb.org/documents/Papers/Regional-Economic-Integration/WP69-Hill-Menon-ASEAN-Economic-Integration.pdf>.

⁵ Scott A. J. Regions, globalization, development / Allen J. Scott and Michael Storper // *Regional Studies*. – 2003. – Vol. 37 : 6&7. – Pp. 579–593; Storper M. Globalization, Localization and Trade / M. Storper // *The Oxford Handbook of Economic Geography* / Edited by Gordon L. Clark, Maryann P. Feldman, and Meric S. Gertler. – Oxford (U. K.) : Oxford University Press, 2000. – P. 146.

⁶ Cheru F. Transforming our common future: the local dimensions of global reform / F. Cheru // *Review of International Political Economy*. – 2000. – Vol. 7, No 2. – P. 353–368.

⁷ Snooks G. D. Global Transition: A General Theory of Economic Development / G. D. Snooks. – Basingstoke Macmillan, 1999. – 352 p. – P. 82–85.

⁸ Romer P. Endogenous Technological Change / P. Romer // *The Journal of Political Economy*. – 1990. – Vol. 98, No. 5. – Part 2 : The Problem of Development: A Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems. – P. 71–102.

⁹ Porter M. Clusters and the new economics of competition / M. Porter // *Harvard Business Review*. – 1998. – Vol. 76, Issue 6. – P. 77–90.

¹⁰ Enright M. Regional Clusters and Multinational Enterprises: Independence, Dependence, or Interdependence? / M. Enright // *International Studies of Management & Organization*. – 2000. – Vol. 30, No. 2 : Leading-Edge Multinationals and Leading-Edge Clusters. – P. 114–138.

концепції управління внутрішніх регіонів з боку наддержавних інституцій, децентралізацією національних програм). У. Ванноп доводить необхідність розвитку регулювання регіонів (як внутрішнє, так і зовнішнє) для усунення екстремальних ситуацій і робить висновок про те, що регіоналізм має стати імперативом політики в більшості країн¹¹. Одним з основних елементів місцевого самоврядування, який обов'язково має враховуватися під час розробки регіональної політики, вважають М. Гедес, Дж. Бенінгтон¹², є механізм *партнерства*. Завдяки партнерству можна забезпечити спільне бачення та відповідну стратегію розвитку.

З міждисциплінарної точки зору М. Джинніс¹³ запропонував концепцію *біорегіоналізму*, зосередивши увагу на місці біорегіональної особи у світовій політиці. Ця концепція створює основу для осмислення місця і ролі корінних народів, збереження історії, освіти в сучасних умовах глобального суспільства.

Розширення європейської інтеграції вплинуло на подальший розвиток *концепції конвергенції та дивергенції регіонів* (Дж. Новотні, А. Родрігез-Позе, А. Роволіс, Дж. Петракос, Р. Хадсон, А. Уільямс) через аналіз регіональних процесів, які відбувалися на європейських теренах (на прикладі 264 регіонів ЄС Дж. Новотні¹⁴ надає емпіричну оцінку різним аспектам європейської регіональної динаміки – конвергенції та дивергенції, поляризації, ролі міжнародних компонентів, взаємодії та мобільності). Однак розмежування регіонів не є статичною величиною і залежатиме значною мірою від взаємодії, взаємозв'язку та мобільності між регіонами.

А. Родрігез-Позе, А. Роволіс А., Дж. Петракос¹⁵ доводять, що одночасно співіснують коротко-термінова дивергенція та довготермінова конвергенція у регіональному розвитку ЄС. Розвинуті регіони більш активно розвиваються в період розширення та сповільнюють темпи розвитку у періоди рецесії. Диспаритети на національному рівні не залежать від рівня агрегації. Детальне вивчення економічних, політичних і географічних відмінностей, з урахуванням глобального виміру, вважають Р. Хадсон та А. Уільямс, може привести до більш чіткого розуміння соціальної напруженості та нерівності, які існують серед регіонів ЄС. Особливого значення це набуває з точки зору подальшого розширення європейської інтеграції¹⁶.

Розвиток регіональних інтеграційних процесів нового типу відбувається в умовах діалектики відносин держава–суспільство, в умовах управління політичними, економічними змінами та змінами навколишнього середовища, що приводить до формування *когнітивного регіонального простору* (М. Кітінг, Адлер, Д. Родрік, Б. Іченгрін, А. Роуз, Ч. Віплос та ін.)¹⁷. Країни, які мають менший рівень розвитку власних соціально-економічних систем, залучаються до інтеграційних блоків, які створено за участю високорозвинених держав, що формують щільне ядро і виступають своєрідним двигуном інтеграції, оскільки надають суттєву допомогу (фінансову, технологічну та ін.) менш розвиненим країнам-партнерам з метою «економічної конвергенції», що дає змогу останнім прискорити їх адаптацію до умов жорсткої конкуренції не тільки у середині інтеграційного блоку, а й у світовому господарстві загалом.

Для знаходження правильного балансу між функціональністю і територією Б. Хеттне пропонує узгодження зусиль з боку групи країн у рамках географічного регіону, яке сприятиме збільшенню потенціалу регіональної економіки, її взаємодоповнюваності тощо. Розширення сфер впливу регіоналізму, що виходить за межі переважно торговельних відносин (як це було притаманно *старому регіоналізму*), сприятиме розвитку всіх країн – і Півдня, і Півночі, які однаково знаходяться під впливом поглиблення глобалізації (*новий регіоналізм*) і досягається за рахунок таких переваг¹⁸:

- досягнення достатнього розміру, основою якого є співробітництво держав для вирішення спільних проблем, що збільшує масштаб дій;
- забезпечення життєздатної економіки, що базується на моделі самодостатнього розвитку;
- спрямованість на досягнення стабільності як здатності протидії шокам зовнішнього світу;

¹¹ Wannop U. A. The Regional Imperative: Regional Planning and Governance in Britain, Europe and the United States / U. A. Wannop. – London : Jessica Kingsley, 1995. – 441 p.

¹² Geddes M. Local partnerships and social exclusion in the European Union: new forms of local social governance? / M. Geddes, J. Benington. – Routledge, 2001. – 254 p.

¹³ McGinnis M. Bioregionalism / M. McGinnis. – London : Routledge, 1999. – 231 p.

¹⁴ Novotny J. Convergence and divergence in living standards among regions of the enlarged European Union (1992–2006) [Electronic resource] / J. Novotny // MPRA Paper. – 2011. – No 34145, posted 16. – URL: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/34145/>

¹⁵ Petrakos G. Growth, integration, and regional disparities in the European Union / G. Petrakos, A. Rodríguez-Pose, A. Rovolis // Environment and Planning. – 2005. – Vol. 37 (10). – P. 1837–1855.

¹⁶ Hudson R. Divided Europe: society and territory / Hudson R., Allan M. Williams Allan. – London : SAGE, 1999. – 315 p. – P. 132–185.

¹⁷ Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе [Електронний ресурс] / М. Китинг // Логос. – 2003. – № 6 (40). – С. 68. – Режим доступу : [//www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf](http://www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf).

¹⁸ Hettne B. Regionalism, Security and Development: A Comparative Perspective / B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel // Comparing Regionalisms. Implications for Global Development. – Palgrave Macmillan, 2001. – P. 1–54.

- захист структурних позицій та доступу до ринків, ефективне поєднання зусиль впливу на ціни на сировину;
- забезпечення соціальної стабільності через включення питань соціальної безпеки в регіональні проекти, що реалізуються спільними зусиллями;
- більш ефективне управління ресурсами, в тому числі через розвиток екологічного співробітництва.

Новий регіоналізм відрізняється тим, що він: розвивається у рамках багатополарної системи, представляє собою процес, що виникає спонтанно або в рамках певного регіону (в розвитку інтеграційних процесів домінує ініціатива приватного сектору – корпоративна інтеграція), включає неекономічні аспекти, і приводить до посилення регіональної ідентичності так званого розширеного націоналізму, менше внутрішньоорієнтований, оскільки світова економіка є надзвичайно взаємозалежною (відкритий регіоналізм), і сприяє значно більшому співробітництву, ніж співробітництво між країнами.

Концепція *нового регіоналізму* стала науковим підґрунтям розвитку європейських інтеграційних процесів, створення Європи регіонів (М. Кітінг, Б. Хеттне та ін.)¹⁹. В її основі знаходиться механізм оптимального використання внутрішнього потенціалу регіонів, що забезпечує їх конкурентність. Укріплення внутрідержавних за міждержавних регіонів не є протиріччям наднаціональним проявам глобалізації та європейській інтеграції, а виступає як процес, що їх доповнює²⁰. Для знаходження правильного балансу між функціональністю і територією Б. Хеттне пропонує узгодження зусиль з боку групи країн у рамках географічного регіону, яке сприятиме збільшенню потенціалу регіональної економіки, її взаємодоповнюваності тощо²¹.

Порівняння ознак старого і нового регіоналізму, яке представлено в табл. 1.1, доводить, що новому регіоналізму притаманні принципово нові складові, які характеризують глибші форми інтеграції, оскільки його розвиток передбачає: лібералізацію фінансових та іноземних прямих інвестиційних потоків через укладання відповідних інвестиційних угод країнами, що інтегруються; лібералізацію руху робочої сили в територіальних межах діях регіональних торговельних угод; гармонізацію торговельно-економічної політики (як внутрішньої, так і зовнішньої); гармонізацію макроекономічної політики (бюджетної, грошово-кредитної, валютної тощо); формування відповідних інституцій, що забезпечують розвиток інтеграційної взаємодії; розвиток інфраструктури (комунікаційної, транспортної); гармонізацію законодавства (торговельного, антимонопольного, фінансового, трудового та ін.).

На відміну від старого, новий регіоналізм визначається як багатомірний процес регіональної інтеграції, який охоплює економічні, політичні, соціальні й культурні аспекти і спрямований на встановлення територіального контролю і зв'язку з ідентичністю (регіональне громадянське суспільство), що пов'язано з глибшою інтеграцією²².

Таким чином, у центрі нового регіоналізму знаходяться такі типи регіонів, де національні держави вже не є головними і єдиними акторами, що визначають умови інтеграційної співпраці. І якщо старий регіоналізм був орієнтований на вирішення чітко окреслених функціональних завдань у сферах економіки або безпеки, то «новий» регіоналізм більш багатомірний. Саме новий регіоналізм спрямований на вирішення питання максимального використання переваг глобального ринку через утвердження нових організаційних форм регіональної інтеграції. Новий регіоналізм допомагає трансформувати глобальну систему, оскільки його розвиток сприяє глибшій інтеграції, за якою національні політики не тільки адаптуються і гармонізуються, а відбувається суттєве зменшення форм урядового втручання.

Аналізуючи розвиток регіоналізму Б. Хеттне визначає внутрішню діалектику регіонального розвитку²³. На початковій стадії розвитку регіоналізму відбуваються відповідні соціально-економічні та географічні зрушення регіонального розвитку, на наступному етапі відбувається визначаються конкретні напрями і форми регіональної співпраці. Нарешті, на завершальній стадії регіон стає відокремленим актором у системі міжнародних відносин. Саме під час останнього етапу має завершитись інституціональне оформлення регіону.

¹⁹ Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе [Електронний ресурс] / М. Китинг // Логос. – 2003. – № 6 (40). – С. 68. – Режим доступу : [//www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf](http://www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf).

²⁰ Китинг М. Новый регионализм как возможность [Електронний ресурс] / М. Китинг // Россия в глобальной политике. – 2008. – № 4. – Режим доступу : [//www.globalaffairs.ru/numbers/33/9979.html](http://www.globalaffairs.ru/numbers/33/9979.html).

²¹ Hettne B. Regionalism, Security and Development: A Comparative Perspective / B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel // Comparing Regionalisms. Implications for Global Development. – Palgrave Macmillan, 2001. – P. 1–54.

²² Hettne B. Globalism and New Regionalism / Hettne Björn, Inotai András and Sunkel Osvaldo. – New York : Macmillan, 1999. – 308 p. – P. 16–17; Bhagwati J. The dangerous drift to preferential trade agreements / J. Bhagwati, A. Krueger. – Washington, D. C. : AEI Press, 1995. – 43 p. – P. 6.

²³ Hettne B. Globalism and New Regionalism / Hettne Björn, Inotai András and Sunkel Osvaldo. – New York : Macmillan, 1999. – 308 p.

Порівняння основних ознак старої та нової парадигм регіональної економічної інтеграції

Класифікаційна ознака	Класична парадигма (старий регіоналізм)	Нова парадигма (новий регіоналізм)
<i>Концептуальні основи парадигми</i>		
Історичний період розвитку	XIX ст. – 80-ті рр. XX ст.	90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.
Представники	Й. Тюнен, А. Вебер, А. Льюїс, У. Ізард	М. Кітінг, Д. Родрік, М. Сторпер, Б. Хеттне
Об'єкт досліджень	Регіональна інтеграція між країнами із симетричним рівнем розвитку, що знаходяться в межах одного регіону	Регіональна інтеграція між країнами з асиметричним рівнем розвитку, що необов'язково належать до одного регіону
Методологічна основа	Неолібералізм	Інституціоналізм та економічна синергетика
<i>Механізм регіональної інтеграції</i>		
Рівні та принципи реалізації	Дворівневий процес, що розвивається за ініціативою «зверху»	Багаторівневий процес, що розвивається за ініціативою «знизу»
Тип інтеграційного розвитку	Формальна інтеграція (ініціатива державних інституцій)	Корпоративна інтеграція (ініціатива приватного сектору)
Визначення системи безпеки	Охоплює суверенні країни	Охоплює суверенні країни, а також регіональних та недержавних акторів
Суб'єкти регіональної інтеграції та характер їх взаємодії	Передбачає участь держав, між якими розвивається інтеграційна взаємодія (формалізований характер)	Передбачає окрім держав участь недержавних та наднаціональних суб'єктів (менш формальні відносини)
Інституційні форми інтеграційної взаємодії	Митний союз, спільний ринок	Зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі
Залучення країн до регіональної інтеграції	Активна участь розвинутих країн, пасивна – країн, що розвиваються	Активна участь країн незалежно від рівня соціально-економічного розвитку
Геополітичні умови	Біполярність	Багатополярність
<i>Стратегія регіональної інтеграції та регіональної політики</i>		
Характер стратегії регіональної інтеграції	Інтравертність економічного розвитку (концепція ендогенного розвитку)	Екстравертність економічного розвитку (відкритий регіоналізм)
Об'єкт регіональної політики	Звужене коло питань регіонального розвитку (перевага політичних питань)	Комплексний підхід до багатомірювального вирішення проблем регіонального розвитку
Механізм реалізації регіональної політики	Централізований з чітко встановленою вертикальною ієрархією	Децентралізований з розвитком автономії та розширенням повноважень на місцях
Спрямованість регіональної політики	Захист самобутності та недоторканості економічної структури регіону	Розвиток потенціалу самобутності у поєднанні з факторами економічного розвитку

Зазначимо, що інституціональне оформлення є досить суттєвою ознакою сучасного регіоналізму. В Європі процес регіоналізації набув найбільш ступеня розвитку, що зумовило значне розширення досліджень, які відбуваються в політико-правовій, економічній, гуманітарній сферах під впливом розвитку регіональної інтеграції. Розширення ЄС останніх років суттєво вплинуло на розвиток теоретичних концепцій європейської інтеграції²⁴:

- по-перше, всі регіони та інші таксономічні одиниці ЄС мають різний рівень соціально-економічного розвитку, різний характер взаємозв'язків і, відповідно, перебувають у залежності один від одного; держави свідомо визнають різну швидкість у досягненні цілей інтеграції, а оскільки вони поєднані спільним шляхом інтеграційного розвитку, яким рухаються із диференційованою швидкістю, то це дає змогу визначити *модель «різношвидкісної» інтеграції* (К. Ламмерс, В. Шобле);
- по-друге, з огляду на те, що країни ЄС мають на різні рівні соціально-економічного розвитку, вони знаходяться і на різних колах європейської інтеграції – *концепція концентричних кіл* (Е. Балладюр);
- по-третє, до глибших інтеграційних проєктів залучено країни, які мають більше можливостей для досягнення цілей, такі країни формують *ядро європейської інтеграції* (піонерні групи);
- по-четверте, для розвитку інтеграційної взаємодії країни можуть обирати декілька варіантів пристосування до європейських програм: вибір з переліку вже існуючих програм, які більш

²⁴ Jones E. The Political Economy of European Integration: Theory and Analysis / E. Jones, A. Verdun. – New York : Routledge, 2005. – 223 p.

привабливі з огляду на інтереси країн як партнерів, так і напрямів співробітництва (Європа *a la carte*, запропонована Дж. Мейджором); країни залучаються до участі у інтеграційних проектах за умов виконання чітких вимог (*близька кооперація*), за більш полегшених умов (*зростаюча кооперація*).

Бурхливий розвиток практики укладання регіональних угод сіж країнами, що мають різний рівень соціально-економічного розвитку, несе певні ризики. Аналізуючи вплив регіональних торговельних угод, які притаманні новому регіоналізму, Дж. Бхагваті характеризує їх як «будівельні блоки» або як «блоки спотикання»²⁵. Якщо укладені угоди між країнами, що розвиваються, та розвинутими країнами оперативно прискорюють багатосторонні переговори, створюють успішний досвід реформ і сприяють продовженню глобальної лібералізації, то такі угоди визнаються як «будівельні блоки», що посилюють статичні ефекти інтеграції. І навпаки: «блоки спотикання» притаманні для регіональних торговельних угод, які є закритими для розширення і створюють або закріплюють протекціонізм.

Багатосторонні дослідження процесів регіоналізації зумовлені різними функціональними аспектами, що впливають на формування відповідного рівня гомогенності в межах певного територіального простру. Необхідність всебічного аналізу регіональної динаміки світового господарства, виявлення рівнів міжнародної конкурентоспроможності регіонів різного рівня і розробки відповідної стратегії регіонального розвитку зумовлюють, на думку В. Чужикова, позиціонування нової науки – *глобальної регіоналістики*²⁶, що матиме інтеграційний міждисциплінарний характер. Її предмет визначатиметься як «процес посилення економічної динаміки територіальних таксономічних одиниць різного ієрархічного рівня, зумовлений високою мобільністю факторів виробництва та їхньою інтернаціоналізацією, компліментарною дією інституційних структур та реалізацією за допомогою різних поліструктурних моделей стратегій локально-національної та мегарегіональної гомогенізації господарського та соціального середовища»²⁷.

Синергія нової науки полягатиме у принципово новому підході узагальнення регіональних досліджень та отриманні нових результатів з точки зору розвитку регіональної диверсифікації, регіональної конкурентоспроможності в контексті глобальних трансформацій, що відбуваються в світовому господарстві. Поєднання методичних основ дослідження глобалізації, економічної інтеграції, регіональної економіки дають змогу оптимізувати дослідження процесів регіоналізації світового господарства. Саме тільки через міждисциплінарність вивчення процесів регіоналізації можна забезпечити комплексний підхід, який ґрунтується на визнанні того, що еволюція теорій регіонального розвитку в контексті концепцій сталого розвитку передбачає врахування не тільки матеріальних факторів економічного зростання. Концепція економіки розвитку людини стає базовим курсом для сталого та інклюзивного економічного зростання, соціального розвитку і охорони навколишнього середовища. Нестабільність та невизначеність глобального середовища вимагають обов'язкового врахування факторів невизначеності, що впливають на розвиток регіоналізації світової економіки. Посилення ролі і впливу інститутів вимагає відповідного застосування інституційного підходу до регіонального розвитку.

Концептуальні основи регіоналізації світу, на думку В. І. Чужикова, мають базуватися на системному підході, а в основу теоретичної моделі регіоналізації має бути покладено шість методологічних ідей²⁸:

- *системність* (будь-яка суспільно-економічна модель утворює структуру, основні елементи якої не тільки пов'язані між собою, а й взаємозалежні);
- *ієрархічність* (низові таксони поєднуються у більш складні регіони високого рангу, між кожним рівнем існують зв'язки підпорядкування й управління);
- *динамічність* (модель допускає значні зміни, що можуть порушити характер регіональних процесів, однак загалом вони не суперечать основній концепції побудови);
- *відкритість* (модель має відкритий характер);
- *стійкість* (модель пов'язує регіони в єдину цілісність і забезпечує високий ступінь здатності до саморегулювання);
- *конгруентність* (модель дозволяє моделювати та співвідносити таксономічні одиниці і визначати рівні їх адекватної ієрархічності).

Погоджуючись з виокремленням зазначених принципів, слід зазначити, що процес взаємодії країн на основі розвитку стійких взаємозв'язків між ними, який забезпечується погодженою внутрішньою і зовнішньою політикою відповідних держав, формує складний організаційний механізм регіональної еконо-

²⁵ Bhagwati J. The dangerous drift to preferential trade agreements / J. Bhagwati, A. Krueger. – Washington, D. C. : AEI Press, 1995. – 43 p.

²⁶ Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія : моногр. / В. Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008. – 272 с.

²⁷ Там само. – С. 31.

²⁸ Там само. – С. 5.

мічної інтеграції. На характер процесів регіоналізації впливають різноманітні фактори, а відтак динамічні зміни, що відбуваються в різних регіонах світу, мають різний характер. Реалізацію регіональної економічної інтеграції забезпечують комплексні системи економічних методів, організаційних заходів та інститутів. З огляду на це в основу теоретичної моделі регіоналізації світового господарства слід додати також:

- *поліструктурність* (суспільно-економічна модель регіоналізації має складну структуру, основні елементи якої можуть мати свою підструктуру);
- *комплементарність* (складові елементи моделі не тільки знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності, а й взаємодоповнюють один одного);
- *ідентичність* (умовами розвитку моделі можуть бути різні фактори, які впливають на характер динамічних змін, однак вони не суперечать основній концепції побудови економічного простору);
- *інституційна визначеність* (модель має відповідні форми і власний механізм регулювання, в тому числі з можливою системою відповідних інститутів).

З огляду на це можна визначити, що розвиток регіоналізації сприяє глибшій інтеграції, за якою національні політики не тільки адаптуються і гармонізуються, а й суттєво зменшуються форми урядового втручання. За таких умов, коли посилюються інтеграційні процеси і поглиблюється глобалізація, регіони стають новими просторами будівництва політики і виступають вже як самостійні учасники глобального порядку і можуть встановлювати безпосередні зв'язки з глобальним ринком, а відтак держави втрачають можливість контролювати власні просторові економіки.

Розвиток міжнародної економічної інтеграції у практичній площині реалізується в комплексі конкретних форм співробітництва не тільки між країнами, а й регіонами. Оскільки всі вони різняться за масштабами та рівнями соціально-економічного рівня, всі ці форми взаємодії будуть розрізнятися, мати визначену інституційну основу і, відповідно, по-різному відчувати вплив глобалізації, а з іншого боку – безпосередньо впливати на розвиток глобальної інтеграції. Саме тому регіоналізацію можна віднести до процесів, які мають емпіричний характер, дослідження яких потребує міждисциплінарного підходу, що дасть змогу отримати нові результати досліджень регіоналізації з точки зору розвитку регіональної диверсифікації, конкурентоспроможності в контексті глобальних трансформацій, що відбуваються у світовому господарстві.

1.2. Регіон як підсистема світового господарства

Розвиток процесів інтернаціоналізації виробництва і капіталу і, як наслідок, розвиток інтеграційних процесів призвели до формування принципово нових явищ в економічній практиці розвитку міжнародних економічних відносин, а саме: виникнення міжнародних регіонів. Наслідком чого просторова побудова «великих систем» у міжнародній економіці зазнала значних змін²⁹, а відтак традиційне визначення світової економіки як об'єднання національних економік фактично на початку ХХІ ст. вже не відповідало реальним процесам.

Регіони у міжнародній економіці дослідники виокремлювали і раніше, однак зазначені класифікації не враховували саме інтеграційну основу виникнення регіону³⁰:

- географічний підхід: регіони визначаються з точки зору поділу основних континентів світу, а саме: макрорегіони (Азія, Африка, Америка, Європа, Австралія і Океанія), мезорегіони (Північна, Центральна, Південна Америка і т. п.), а також регіони (Східна Європа, Близький Схід та ін.);
- історико-культурний підхід: регіони визначаються на основі етнокультурних, етнолінгвістичних та інших параметрів (китайський, корейський, індійський, російський, європейський та ін.);
- культурно-релігійний підхід: регіони визнаються через спільність історичного розвитку певної території (конфуціансько-буддистський, мусульманський, православний, західнохристиянський та ін.);
- міжнародно-політичний підхід: регіони визначаються в межах дії певних міжнародних організацій (НАТО, СНД та ін.);
- геоекономічний та геополітичний підхід: регіони визначаються як певний простір, що характеризується високим ступенем інтенсивності політичних, економічних, культурних, військово-політичних зв'язків (Північна Америка, Східна Азія та ін.). Саме ця підгрупа є максимально наближеною до визначення регіону безпосередньо на інтеграційній основі.

²⁹ Гладій І. Міжнародна регіональна економіка як наука / І. Гладій // Журнал європейської економіки. – 2006. – Т. 5, № 3. – С. 221.

³⁰ Воскресенский А. Д. Региональные подсистемы международных отношений и регионы мира (К постановке проблемы) / А. Д. Воскресенский // Восток – Запад – Россия: сборник статей. – М. : Прогресс-Традиция, 2002. – С.131–144.

Активний розвиток інтеграційних процесів на регіональному та глобальному рівнях зумовлюють необхідність дослідження процесу регіоналізації в двох аспектах, які пов'язані з розвитком внутрішніх регіонів (у межах певної країни) та з точки зору розвитку регіонів, що виникають на інтеграційній основі й об'єднують декілька країн (або їх територій). Таким чином, характер сучасного розвитку світового господарства в аналізі сутності регіону дозволяє окрім визначення територіального (або географічного) та відтворювального підходів також й інтеграційний підхід, який ґрунтується на наявності стійких економічних зв'язків, високому рівні комплементарності³¹.

Регіон як підсистема світового господарства виступає як простір, що утворює сукупність країн певного регіону/континенту світу з високим ступенем інтенсивності економічних зв'язків (які виникають на основі спільних інтересів, ресурсного забезпечення, рівня розвитку виробничих сил та характеру спеціалізації, комплементарності торгівлі), у т. ч. у форматі інтеграційного об'єднання. Виникнення подібних регіонів певною мірою пов'язано з існуванням відповідного набору спільних інтересів, які впливають на характер взаємодії країн, що бажають об'єднатись у певні асоціації³². Відтак, міжнародний регіон як суб'єкт міжнародної економіки охоплює як держави, так і окремі території держав, що підкреслює гетерогенність його складових частин³³. Саме глобальні регіональні об'єднання формують сучасну конфігурацію гео економічної та геополітичної карти світу, ознаки якої мають просторову природу³⁴.

До процесу регіоналізації активно включаються суб'єкти рівних рівнів, що приводить до виникнення нових економічних регіонів, оскільки мікроекономічна суть регіону доволі добре поєднується з макроекономічним тлумаченням його ієрархічності³⁵. Завдяки міжрегіональним зв'язкам певного регіону з іншими регіонами країни та з регіонами інших країн формується «система взаємодіючих регіонів», а економіка кожного регіону стає частиною одної або декількох регіональних систем³⁶. Відповідно, сучасне світове господарство має складну ієрархічну просторову структуру, що характеризується різномірною таксономічною моделлю, у якій регіони стають таким рівнем мезоорганізації світової системи, що надає певної «глобальності» локальним перетворенням, встановлюючи баланс між інтеграцією та дезінтеграцією³⁷.

У просторовому відношенні можна виокремити локальні регіональні утворення, мікрорегіони, мезорегіони, макрорегіони (або національні регіональні утворення), мегарегіони, метарегіони тощо, які відповідають трьом основним таксономічним регіональним рівням: внутрідержавному, державному, наднаціональному.

Локальні регіональні утворення засновані на особливостях культури бізнесу, притаманній окремим регіонам, організації праці, історичних умовах розвитку регіонів та ін. Саме географічна агломерація компаній (фірм), які працюють в одній або в декількох споріднених галузях економіки, створює регіональний кластер, позитивними ефектами розвитку яких стають ефекти масштабу, розширення та синергетичний ефект. Локальні регіональні утворення виступають як низовий рівень регіону, який разом з іншими може утворювати сукупність регіонів вищого порядку, а відтак саме від них залежить подальший рівень розвитку національної і світової економіки.

Мікрорегіони формуються в рамках мезо- і макрорегіонів та ґрунтуються на системі договірних відносин, які виникають внаслідок розвитку спільної виробничої діяльності, створення зарубіжних філіалів компаній, формування міжнаціональних територіально-виробничих комплексів тощо.

Мезорегіони ґрунтуються на комплексі специфічних зв'язків і відповідних відносин, які виникають між суміжними територіями в рамках однієї країни (або малими регіонами прилеглих країн), існування яких зумовлено цілісністю, сталим характером виробничо-коопераційних зв'язків тощо. Як правило, мезорегіони характеризуються формуванням відповідних економічних районів у структурі національного господарства, розвиток яких спрямовується відповідною регіональною політикою з боку держави.

³¹ Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: моногр.: у 2 т. / Д. Лук'яненко, А. Поручник, Л. Антонюк та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – Т. 1. – 592 с., Т. 2. – 592 с.; Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: моногр. / В. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272 с.

³² Скотт Дж. Узли Северные измерения. «Мультиаскалярный регионализм» в расширяющемся европейском Союзе [Электронный ресурс] / Дж. Узли Скотт; пер. С. Евушенко // Мировой политической процессор. – Режим доступа: www.worldpolit.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id.

³³ Гладій І. Міжнародна регіональна економіка як наука / І. Гладій // Журнал європейської економіки. – 2006. – Т. 5, № 3. – С. 222.

³⁴ Геєць В. Конфігурація геополітичної карти світу та її проблемність / В. Геєць // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 4–15.

³⁵ Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: моногр.: у 2 т. / Д. Лук'яненко, А. Поручник, Л. Антонюк та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – Т. 1. – 592 с., Т. 2. – 592 с.

³⁶ Гранберг А. Основы региональной экономики / А. Гранберг. – М.: ГУВШЕ, 2001. – 495 с. – С. 15.

³⁷ Грачевська Н. Економічні системи епохи глобальних змін / Н. Грачевська. – К.: Знання, 2008 – 431 с. – С. 143–144.

Макрорегіони охоплюють низку зв'язків, сукупність відносин, які виникають в структурі національної економіки (або між окремою групою країн), що вимагає проведення спільної макроекономічної політики (економічної, науково-технічної, валютно-фінансової та ін.) і ґрунтується на формуванні єдиного цілісного господарського комплексу країни зі своєю структурою і органами управління.

Мегарегіони виникають у системі світового господарства на основі поглиблення економічних зв'язків, розвитку інтеграційної взаємодії країн певного регіону, наслідком чого стає виникнення регіональних інтеграційних об'єднань. Поширення інтеграційних процесів між країнами (інтеграційними об'єднаннями) певного континенту призвело до формування *метарегіонів* у системі сучасного світового господарства.

В умовах формування нової просторової структури світового господарства розвиваються різні рівні реалізації міжрегіональних зв'язків, які виступають як взаємодоповнюючі процеси. Кожному з цих рівнів притаманна певна форма інтеграційної взаємодії суб'єктів ринку, що відповідає відповідному таксономічному регіональному рівню:

- по-перше, транскордонні формування, локальні агломерації, засновані на розвитку прикордонних, внутрішньофірмових формах взаємодії (внутрідержавний таксономічний регіональний рівень, що охоплює рівень локальних регіональних утворень, мікро- та мезорегіони);
- по-друге, інтеграційні об'єднання, які функціонують у межах певного субрегіону світу і охоплюють декілька країн, що розташовані в цьому регіоні (державний таксономічний рівень, що відповідає макрорегіонам);
- по-третє, трансконтинентальні інтеграційні об'єднання, до яких входять країни, що належать до декількох регіонів/континентів світу (наднаціональний таксономічний регіональний рівень, що охоплює мега- та метарівень регіонального розвитку).

Із розвитком міжнародних регіонів виокремлюють *два типи регіоналізації*: відродження (зародження) регіональних держав, формування регіональних (інтеграційних) угруповань і виникнення так званих трикутників розвитку. Значна економічна, демографічна нерівність суміжних держав сприяє розвитку першого типу регіоналізації – регіональної держави – більш потужної крупної держави, спроможної нав'язувати свою волю суміжним, як правило, меншим країнам, використовуючи відносно дипломатичні (як політичні, так і економічні) методи³⁸. Стійкість подібних утворень забезпечується, з одного боку, через постійність зовнішніх погроз, з іншого (що є більш результативним) – через взаємовигідний характер економічного співробітництва, що сприяє поглибленню взаємодоповнюваності країн.

З утворенням економічних інтеграційних угруповань державами, розташованими в одному регіоні, пов'язаний другий тип регіоналізації. Такі інтеграційні об'єднання мають більшу продуктивність і більш стійкими порівняно з першим типом – регіональними державами. Ефективність таких утворень підвищує відносну рівність потенціалів держав – учасниць інтеграційного об'єднання. Порівнянність потенціалів і структури потреб, подібність проблем, що стоять перед країнами-сусідами, створюють якісно нові передумови для поглиблення різностороннього економічного співробітництва, що і підтвердила практика господарювання в 1950–1970-ті роки, коли регіональні об'єднання виникали в значній кількості, тому що можливість розширеного відтворення суттєво залежала від ефективності зовнішньоекономічних зв'язків.

З огляду на те, що кожна держава, яка інтегрується, має власні мотиви участі в інтеграційних процесах, то можна сказати, що світовий економічний розвиток протікає на фоні протистояння двох потреб: «потреби в інтеграційній мотивації» та «потреби в домінуванні». Перша потреба впливає з того, що країни (регіони) мають різний рівень ресурсного забезпечення, а відтак – існують потреби, які країни (регіони) не можуть забезпечити самостійно, а тільки завдяки функціонуванню глобальних, регіональних, трансрегіональних інститутів та органів. «Потреба в домінуванні» формується на основі переваг (ресурсних, фінансових та інших), які мають країни (регіони) – лідери порівняно з іншими країнами (регіонами)³⁹.

Найновішим і не достатньо розвиненим типом є такий підтип регіоналізації, як «трикутники розвитку», які пов'язані з розвитком прикордонного співробітництва, коли масштаби взаємодії країн певних регіонів більші за швидкість їх інтеграції. Цей тип інтеграції рідко оформляється будь-якими угодами⁴⁰. Тому якщо ці території входять до тих самих інтеграційних об'єднань, то форми прикордонного співробітництва будуть більш ефективними, а результати – збалансованими. Швидкий розвиток і поглиблення економічної співпраці надають цим територіям вигляд регіонального простору,

³⁸ Широков Г. К. Регионализация: новые тенденции мирового развития на рубеже XX и XXI веков / Г. К. Широков // Новая и новейшая история. – 2004. – № 4. – С. 55-66.

³⁹ Михеев В. Китай и Япония на фоне глобальных тенденций / В. Михеев // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 4. – С. 54.

⁴⁰ Широков Г. К. Регионализация: новые тенденции мирового развития на рубеже XX и XXI веков / Г. К. Широков // Новая и новейшая история. – 2004. – № 4. – С. 55-56.

що відрізняється високою ефективністю виробництва саме тому, що така співпраця має обмежений вклад до регіоналізації і її можна виокремити тільки як підтип регіоналізації.

Сучасний рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій формує нові умови господарювання, оскільки наявні технології дають змогу розірвати зв'язок з виробництвом, у тому числі наукоємних галузей, з конкретною територією⁴¹, а відтак «сучасні системи комунікації послаблюють вплив простору, руйнуючи його зв'язок з часом»⁴². Сучасний рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій суттєво впливає на просторовий аспект розвитку системи виробництва. Оскільки комунікація стає незалежною від обмежень близькості, то створюються умови отримання відповідного економічного ефекту синергії і реалізації більш ефективної політики⁴³. Це має особливий вплив на розвиток нових економічних регіонів з вищим рівнем конкурентоспроможності в системі світового господарства, які не обов'язково обмежуються системою визнаних офіційно кордонів.

Об'єднання різнорідних процесів, які приводять до утворення регіонів, що не пов'язані з офіційними кордонами та характеризуються високим конкурентним статусом, М. Кітінг називає *новим регіоналізмом*⁴⁴. Загалом регіоналізм більшою мірою належить до політичних категорій, оскільки формує ідеологію державного втручання щодо регулювання економічної діяльності в рамках інтеграційного об'єднання або конкретних територій. Тобто регіоналізм можна вважати відповідною ідеологією, що веде регіон до регіоналізації, яка стимулюється динамікою економічного зростання, розвитком міжнародної виробничої системи. Саме регіоналізм визначає зовнішньополітичний курс країни, завдяки якому окреслюються форми відповідної організаційної структури регіонального утворення.

1.3. Особливості сучасної регіональної структури світового господарства

В історичній перспективі глобальні торговельні відносини ніколи не були однорідними і мали певну регіональність протягом багатьох століть. Поступово з розвитком двостороннього співробітництва почали активно поширюватись багатосторонні торговельно-економічні відносини в рамках певного регіону. Аналіз основних тенденцій, етапів міжнародної регіоналізації доводить, що у структурі світового господарства вже сформовано певні просторові сегменти – регіони як підсистеми світового господарства, основними з яких є регіони-тріади: європейський, північноамериканський та азійсько-тихоокеанський. Основними критеріями виокремлення цих регіонів визнано схильність до внутрішньорегіональної взаємодії, її комплексність, масштаби та тривалість економічних відносин.

Сучасні міжнародні торговельні відносини розвиваються в межах регіонів світу більш, ніж міжрегіональні торговельні зв'язки, розподіл яких представлено в табл. 1.2. Важливою особливістю цього процесу є те, що зростання внутрішньорегіональної торгівлі між країнами-сусідами не обмежується тільки високорозвинутими країнами, для яких цей напрям торговельного обміну вказує на поглиблення внутрігалузевої спеціалізації і кооперування.

Взаємовигідна регіональна співпраця насамперед у торговельно-економічній сфері стає першим кроком інтеграційного зближення. Розширення торговельної взаємодії в інтеграційних об'єднаннях сприяє розвитку інвестиційної діяльності. Фактично, інвестиції стають головним елементом економічного розвитку країн-інтегрантів, саме тому інвестиційні угоди стали важливою складовою регіональних інтеграційних угод. Сьогодні саме у рамках основних регіонів тріади розвиваються найбільш потужні інтеграційні об'єднання: ЄС, NAFTA, ASEAN. Внутрішньорегіональна співпраця в рамках об'єднань розвивається більш прискореними темпами і має значні обсяги, а самі об'єднання закріплюють свій статус щодо відособленої частини світової економіки.

Найвищий рівень внутрішньорегіональної торгівлі традиційно демонструють ЄС та країни NAFTA (табл. 1.3). Більш ніж половина внутрішньорегіональної торгівлі припадає на Американську зону вільної торгівлі ФТАА (55,4%). Для країн ASEAN цей показник становить 25,5%. З урахуванням Китаю, Японії та Південної Кореї (тобто у форматі ASEAN+) обсяг внутрішньорегіональної торгівлі зростає до 35,2%.

⁴¹ Китинг М. Новый регионализм как возможность [Електронний ресурс] / М. Китинг // Россия в глобальной политике. – 2008. – № 4. – Режим доступу : [//www.globalaffairs.ru/numbers/33/9979.html](http://www.globalaffairs.ru/numbers/33/9979.html).

⁴² Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе [Електронний ресурс] / М. Китинг // Логос. – 2003. – № 6 (40). – С. 68. – Режим доступу : [//www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf](http://www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf).

⁴³ Скотт Дж. Уэсли. Северные измерения. «Мультишкалярный регионализм» в расширяющемся европейском Союзе [Електронний ресурс] / Дж. Уэсли Скотт ; перев. С. Евтушенко // Мировой политический процессор. – Режим доступа : www.worldpolit.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id.

⁴⁴ Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе [Електронний ресурс] / М. Китинг // Логос. – 2003. – № 6 (40). – С. 81. – Режим доступу : [//www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf](http://www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf).

Таблиця 1.2

Внутрішньорегіональна та міжрегіональна торгівля

Регіони світу	Регіональний розподіл							
	Північна Америка	Південна і Центральна Америка	Європа	СНД	Африка	Близький Схід	Азія	Світова економіка
<i>Загальний обсяг, млрд. дол.</i>								
Світова економіка	3195	744	6792	512	639	780	5485	18494
Північна Америка	1251	214	379	17	43	79	504	2493
Південна і Центральна Америка	173	179	114	9	18	17	170	695
Європа	540	119	4665	218	221	229	738	6810
СНД	28	7	385	131	16	22	134	735
Африка	39	29	201	2	98	18	152	555
Близький Схід	99	11	148	7	36	113	694	1288
Азія	1065	185	900	127	207	302	3093	5917
<i>Питома вага регіональної торгівлі у загальному товарному експорті регіону, %</i>								
Світова економіка	17,3	4,0	36,7	2,8	3,5	4,2	29,7	100,0
Північна Америка	50,2	8,6	15,2	0,7	1,7	3,2	20,2	100,0
Південна і Центральна Америка	24,8	25,8	16,4	1,4	2,5	2,4	24,5	100,0
Європа	7,9	1,7	68,5	3,2	3,3	3,4	10,8	100,0
СНД	3,9	0,9	52,4	17,8	2,1	3,1	18,2	100,0
Африка	7,0	5,1	36,2	0,4	17,7	3,3	27,3	100,0
Близький Схід	7,7	0,8	11,5	0,5	2,8	8,8	53,9	100,0
Азія	18,0	3,1	15,2	2,1	3,5	5,1	52,3	100,0
<i>Питома вага регіональної торгівлі у загальносвітовому товарному експорті, %</i>								
Світова економіка	17,3	4,0	36,7	2,8	3,5	4,2	29,7	100,0
Північна Америка	6,8	1,2	2,0	0,1	0,2	0,4	2,7	13,5
Південна і Центральна Америка	0,9	1,0	0,6	0,1	0,1	0,1	0,9	3,8
Європа	2,9	0,6	25,2	1,2	1,2	1,2	4,0	36,8
СНД	0,2	0,0	2,1	0,7	0,1	0,1	0,7	4,0
Африка	0,2	0,2	1,1	0,0	0,5	0,1	0,8	3,0
Близький Схід	0,5	0,1	0,8	0,0	0,2	0,6	3,8	7,0
Азія	5,8	1,0	4,9	0,7	1,1	1,6	16,7	32,0

Примітка. Складено та розраховано автором на основі аналізу: International trade statistics 2015. – Geneva : WTO Publications, 2015. – 170 p.

Таблиця 1.3

Обсяги внутрішньорегіонального експорту в інтеграційних об'єднаннях регіонів-тріади

Роки	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
<i>ЄС (28)</i>										
Експорт, всього	4082,7	4606,1	5366,0	5954,9	4613,5	5183,9	6092,3	5812,6	6081,4	6162,2
Внутрішньорегіональний експорт, млрд. дол.	2777,0	3159,2	3674,4	4029,4	3087,7	3390,0	3928,8	3648,7	3775,0	3900,1
Внутрішньорегіональний експорт, %	68,0	68,6	68,5	67,7	66,9	65,4	64,5	62,8	62,1	63,3
<i>NAFTA</i>										
Експорт, всього	1475,8	1664,1	1840,7	2035,2	1601,8	1964,3	2283,4	2371,9	2417,9	2492,7
Внутрішньорегіональний експорт, млрд. дол.	824,5	901,0	950,0	1012,5	767,9	956,7	1102,2	1151,2	1188,9	1250,7
Внутрішньорегіональний експорт, %	55,9	54,1	51,6	49,8	47,9	48,7	48,3	48,5	49,2	50,2
<i>ASEAN</i>										
Експорт, всього	656,6	769,8	865,1	989,7	813,8	1050,1	1236,8	1253,7	1272,6	1295,3
Внутрішньорегіональний експорт, млрд. дол.	164,9	191,3	217,9	251,4	201,1	264,8	312,9	324,9	330,8	330,6
Внутрішньорегіональний експорт, %	25,1	24,9	25,2	25,4	24,7	25,2	25,3	25,9	26,0	25,5

Примітка. Складено та розраховано автором на основі аналізу: International trade statistics 2015. – Geneva : WTO Publications, 2015. – 170 p.

Якісні зміни, що відбуваються у регіональних торговельних потоках, створюють основу для сталого розвитку, оскільки відбувається переорієнтація на торгівлю готовою продукцією, обмін якою є більш визначеним і, відповідно, менш вразливим з боку цінових шоків нециклічного характеру. Це стосується не тільки розвинутих країн світу, де продукція переробної промисловості домінує в товарній структурі експорту. У цьому ж напрямі поступово змінюють товарну структуру і країни, що розвиваються, та з перехідною економікою, серед яких найвищої питомої ваги продукції обробної промисловості в загальному експорті досягли країни Азії у результаті розвитку міжнародних виробничих мереж.

Розвиток світової торгівлі в перспективі визначатиметься подальшим збільшенням поставок у межах виробничої кооперації, які сьогодні становлять більше половини взаємної торгівлі розвинутих країн світу. Розвиток спеціалізації та кооперації організаційних структур ТНК реалізується через використання горизонтальної чи вертикальної схем інтеграції. Значна частина міжнародних операцій з боку ТНК припадає не на єдиний глобальний ринок, а на основні регіональні центри (тріади): північноамериканський регіон, європейський та азійсько-тихоокеанський, у межах яких компанії конкурують за встановлення контролю над регіональним ринком.

Дослідження, що було проведено А. Ругманом⁴⁵, підтверджують, що 84% транснаціональних компаній мають понад половину всіх обсягів продаж саме на внутрішньому ринку своєї частини тріади, і лише 2% компаній дійсно мають характер глобальних, оскільки працюють у всіх регіонах тріади (обсяги торгівлі в регіоні розташування складають менш ніж 50% за обсягівпродажу в інших регіонах понад 20%). Причина цього явища полягає у тому, що глобальні ринки не стають гомогенізованими. Основна частина ділової активності ТНК розгортається в межах трьох головних регіональних блоках тріади, а відтак глобальна стратегія компаній є життєдіальною лише у декількох секторах світового ринку, для всіх інших потребується розробка саме регіональних стратегій. ТНК розвивають «глобальну» стратегію у власному регіоні, завдяки чому забезпечується єдиний продаж продукту (послуги) по всьому внутрішньому регіону. Повне використання можливостей для економічного зростання у внутрішньому регіоні спонукає ТНК проникати на інші регіони тріади.

У рамках деяких регіональних інтеграційних угод розвиток процесів регіональної інтеграції став більш результативним порівняно з багатостороннім механізмом регулювання торговельно-економічного співробітництва⁴⁶, а самі регіональні торговельні угоди (regional trade agreements, далі RTAs) стали домінуючою і незворотною тенденцією розвитку багатосторонньої торговельної системи.

З огляду на це регіональна економічна інтеграція найчастіше розглядається як форма регіональних торговельних угод, які спрямовані на включення різного типу погодження (плану) щодо координації торговельної, фіскальної, монетарної політики між країнами⁴⁷. У розвитку регіональної інтеграції з'явилися нові характерні особливості:

- по-перше, країни все більше намагаються зробити RTAs центральним завданням національної торговельної політики через неспроможність врегулювати торговельні відносини з боку багатостороннього механізму СОТ;
- по-друге, RTAs стають більш складними і комплексними, встановлюючи у багатьох випадках такі регулюючі режими, що виходять за межі правил багатостороннього механізму;
- по-третє, укладання регіональних угод між головними країнами, що розвиваються, вказує на зміцнення співробітництва типу Південь–Південь;
- по-четверте, суттєво зростає кількість трансрегіональних РТА у загальній кількості регіональних угод.

Експерти Світової організації торгівлі в розвитку процесів регіоналізму виокремлюють декілька етапів⁴⁸. Перша хвиля регіоналізму пов'язана з розвитком процесу континентальної інтеграції між країнами Західної Європи у 1950–1960-х рр. Протягом цього періоду відбувалося розширення кількості учасників ГАТТ одночасно зі зниженням тарифів спочатку в рамках раунду Діллона (1960–1961 рр.), а згодом і в рамках раунду Кеннеді (1964–1967 рр.). Загалом за ці роки було укладено 7 регіональних торговельних угод, всі з яких мали характер внутрірегіональних. Протягом 1970–1979 рр. кількість

⁴⁵ Rugman A. Regional transnationals and Triad strategy / A. Rugman, A. Verbeke // *Transnational Corporations*. – 2004. – Vol. 13, No. 3. – P. 1–20.

⁴⁶ World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence [Electronic resource]. – Geneva : WTO Publications, 2011. – 251 p. – P. 5 // World Trade Organization [Official website]. – URL: www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf.

⁴⁷ Mukhopadhyay K. Economic and Environmental Impact of Free Trade in East and South East Asia / K. Mukhopadhyay, P. Thomassin. – New York : Springer Science+Business Media B. V., 2010. – 209 p. – P. 2–4.

⁴⁸ World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence [Electronic resource]. – Geneva : WTO Publications, 2011. – 251 p. – P. 51–54 // World Trade Organization [Official website]. – URL: www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf.

введених у дію RTAs (нотифікованих та не нотифікованих) становила вже 28, 20 з яких вперше мали міжрегіональний характер.

Друга хвиля регіоналізму, яка охопила країни не тільки Європи, а й Північної та Південної Америки, Азії, Африки. Протягом 1980–1999 рр. у світі було введено в дію 177 регіональних торговельних угод, майже 60% з яких мали міжрегіональний характер. Активну участь у розвитку регіональних та міжрегіональних інтеграційних брали країни, що розвиваються. Саме на цей період припадає поглиблення європейської регіональної інтеграції, яке пов'язано не тільки зі створенням єдиного ринку. Принципово новим напрямком розвитку стає розширення взаємодії з країнами Центральної та Східної Європи, яке мало за мету розширення складу членів ЄС до нині існуючого. Крім того, починаючи з середини 1990х років, ЄС активно укладає двосторонні угоди, які мають вже міжрегіональний характер: з країнами Близького Сходу (Ізраїль, Йорданія, Ліван, Палестинська автономія) та Північної Африки (Алжир, Єгипет, Марокко, Туніс) з метою формування нової торговельної зони на кшталт Північноамериканській зоні вільної торгівлі. Демонстраційний ефект вплину на розвиток процесів регіоналізації в інших регіонах – Північній та Латинській Америці (NAFTA, MERCOSUR, CACM, ANCOM), в Африці (COMESA, ECOWAS, SADS), в Азії (ASEAN, APEC).

Рекордну кількість регіональних торговельних угод було укладено з початку століття – понад 350 RTAs – трохи більше половини від всієї кількості діючих RTAs. Домінуюча частина угод, укладених за цей період, припадає на міжрегіональні інтеграційні ініціативи. Повільний розвиток переговорного процесу в рамках Дохійського раунду сприяв поширенню регіональних ініціатив у світі: якщо з 1950 р. число активних преференційних торговельних угод збільшилось до 70 в 1990 р., то вже з початку 1990-х рр. спостерігається стрімке зростання кількості регіональних інтеграційних ініціатив у світі. Саме в ці роки швидкість укладання регіональних торговельних угод суттєво зросла.

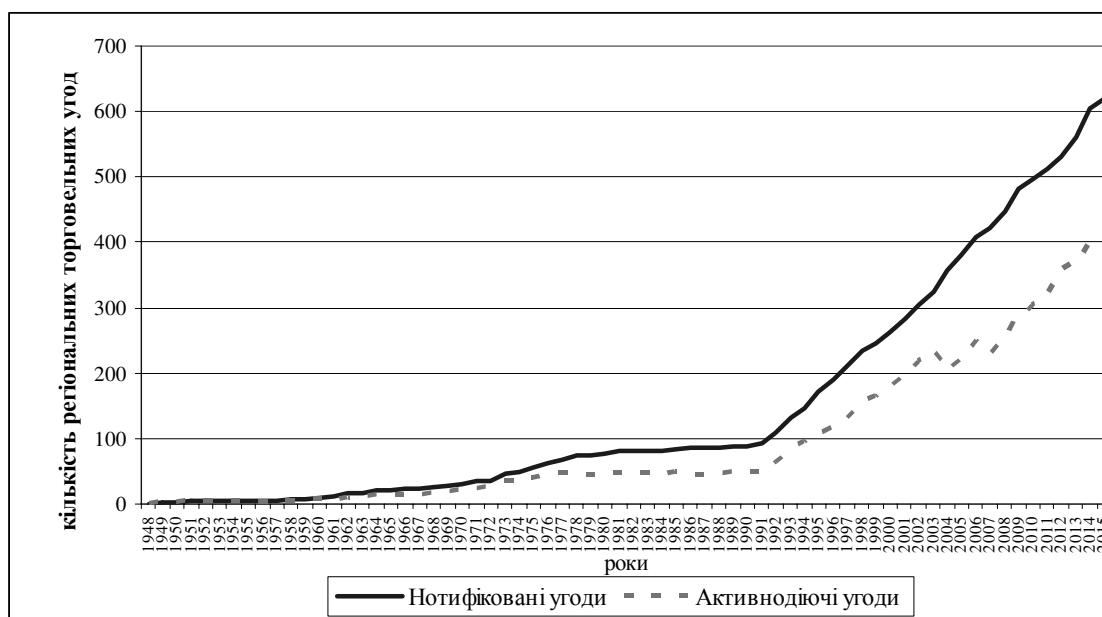

Рис. 1.1. Динаміка укладання регіональних торговельних угод (кумулятивним підсумком)

Примітка. Побудовано автором на основі : <http://rtais.wto.org/> – Regional Trade Agreements Information System. WTO [Official website].

Активізація регіональних інтеграційних проектів паралельно з розвитком Дохійського раунду викликала чимало дебатів щодо сумісності та потенціалу розвитку багатосторонніх та регіональних підходів до торговельного співробітництва в світовому господарстві, фрагментація якого посилювалася. У світовому господарстві спостерігається одночасна участь країн світу в декількох регіональних торговельних угодах, які накладаються одна на одну, не тільки створюючи комплексний і складний механізм взаємодії, а й посилюючи конкуренцію серед декількох торговельних режимів.

За станом на початок грудня 2011 р. ГАТТ/СОТ було нотифіковано 619 регіональних торговельно-економічних угод, з яких 413 були діючими. СОТ класифікує регіональні угоди за декількома ознаками⁴⁹:

⁴⁹ World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence [Electronic resource]. – Geneva : WTO Publications, 2011. – 251 p. – P. 54 // World Trade Organization [Official website]. – URL: www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf.

- рівень розвитку країн-учасниць (регіональні угоди між тільки розвинутими країнами – угоди типу Північ–Північ; тільки між країнами, що розвиваються – Південь–Південь, між розвинутими країнами та тими, що розвиваються – Північ–Південь);
- географічний обхват (внутрірегіональні та міжрегіональні угоди в межах одного або декількох регіонів);
- тип угоди (двосторонні, багатосторонні регіональні угоди або угоди між регіональними блоками);
- ступінь ринкової інтеграції (зони вільної торгівлі, митний союз) та об'єкти охоплення (товари, послуги, інвестиції, регуляторна політика).

Поряд з кількісними змінами спостерігаються й якісні зрушення у характері домовленостей щодо регіональної інтеграції⁵⁰:

- по-перше, це стосується переходу до відкритої моделі регіональної інтеграції, розвиток якої спрямовано на стимулювання міжнародної торгівлі, а не на встановлення контролю над торговельно-економічною співпрацею (як це було притаманно ендегенній концепції розвитку регіонів відповідно до концепції старого регіоналізму);
- по-друге, в регіональних торговельних угодах поряд зі зниженням тарифів і квот визначається й механізм зниження інших бар'єрів, що сприятиме розвитку глибокій інтеграції країн, досягнення якої потребує широкомасштабних політичних заходів (як це було зроблено в ЄС), що виходять за межі традиційної торговельної політики;
- по-третє, у світогосподарській практиці активізувалось утворення торговельних блоків, що поєднують країни з різним рівнем соціально-економічного розвитку і доходу, але які виступають як рівноправні партнери в рамках укладених регіональних торговельних угод типу Північ–Південь (початок цього процесу пов'язано з укладанням угоди про створення Північноамериканської зони вільної торгівлі);
- по-четверте, зростає кількість регіональних торговельних угод, які укладаються між віддаленими країнами, розвиток співробітництва між якими ґрунтується на принципах стратегічного партнерства, яке не обов'язково пов'язане з фактором географічної близькості та спільності кордонів. Загальна кількість регіональних торговельних угод, укладених між країнами в межах певного регіону, становить третину, всі інші угоди мають характер міжрегіональних.

Оцінка динаміки укладання регіональних торговельних угод з точки зору їх типу дає змогу визначити наступні тенденції. З одного боку, зростає кількість двосторонніх регіональних угод, що об'єднуються у багатосторонні угоди, з іншого – вже існуючі регіональні блоки розвивають регіональний інтеграційний процес від імені своїх країн-членів. Швидкість укладання двосторонніх та багатосторонніх угод є майже однаковою. Серед міжрегіональних RTAs найбільш поширена практика укладання двосторонніх угод, ніж багатосторонніх.

Наявність регіональних угод (як двосторонніх, так і багатосторонніх) одночасно з багатосторонньою системою регулювання, що забезпечує СОТ, формують більш складну, узгоджену та досконалу глобальну архітектуру торгівлі, що характеризується «мультишвидкістю» та системою «змінних геометрій»⁵¹. Пов'язано це з тим, що значна кількість регіональних торговельних угод, що діють сьогодні в світі, виникла на основі об'єднання в одну багатосторонню угоду декількох двосторонніх угод. Інший напрям розвитку регіональних ініціатив пов'язаний з практикою укладання угод, що мають міжрегіональний характер. Наслідком цих тенденцій стало посилення фрагментації торговельних відносин між країнами, що належать на декількох регіональних угод.

Таким чином, поширення регіональних угод протягом останніх років пов'язане з широкою мережею учасників, які відрізняються за рівнем розвитку і реалізують різноманітні двосторонні, багатосторонні та міжрегіональні ініціативи типу Північ–Північ, Південь–Південь, Північ–Південь. Торговельні угоди загалом стали глибшими та ширшими, оскільки охоплюють принципово нові сфери діяльності, пов'язані з торгівлею послугами, рухом іноземних інвестицій, захистом прав інтелектуальної власності, механізмом державних закупівель тощо.

Лібералізація на регіональній основі містить у собі позитивні ефекти, оскільки зменшує бар'єри в розвитку торгівлі, однак саме з регіональним підходом більшою мірою пов'язані дискримінаційні компоненти. Регіональна торговельна лібералізація як процес може, з одного боку, допомогти, а з іншого –

⁵⁰ Шифф М. Региональная интеграция и развитие / М. Шифф, А. Л. Уинтерс ; Всемирный банк. – М. : Весь мир, 2005. – 376 с. – С. 17–21.

⁵¹ World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence [Electronic resource]. – Geneva : WTO Publications, 2011. – 251 p. – P. 54 // World Trade Organization [Official website]. – URL : www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf

перешкодити зусиллям багатосторонніх переговорів⁵². Зони вільної торгівлі пропонують переваги у термінах і більшої адаптованості, гнучкості порівняно із системою глобальних торговельних угод. Серед специфічних ризиків поширення регіональних торговельних угод у світовому господарстві є формування складного павутиння переваг, пов'язаних з різними правилами походження («чаша спагеті»)⁵³. Виникає необхідність забезпечення сумісності регіональних домовленостей з основними правилами, встановленими на глобальному рівні.

Розвиток регіональної торгової інтеграції через механізм укладання регіональних торговельних угод посилюється на тлі неспроможності якісного врегулювання торговельних відносин з боку існуючої багатосторонньої торговельної системи, повільного прогресу у розвитку Дохійського раунду переговорів. Серед існуючих різноманітних регіональних інтеграційних угод багато мають політичне походження, хоча й переслідують певні економічні преференції через вплив на розвиток торгівлі, розміщення виробництва тощо⁵⁴. Саме економічна складова зазначених регіональних інтеграційних об'єднань має визначальний вплив на ефективність розвитку інтеграційного зближення країн. У рамках цих угод забезпечується транспарентність співпраці, що значно полегшує розвиток інтеграційного зближення країн на рівні насамперед торговельного співробітництва. Оскільки регіональні інтеграційні угоди впливають на розвиток конкурентного середовища, розвиток регіональної інтеграції має тісний зв'язок з розвитком загальносвітової системи регулювання торгівлі.

Підтримка розвитку відкритості світової торговельної системи має бути забезпечена через різноманітні механізми, в тому й числі ті, що ґрунтуються на двосторонніх та багатосторонніх підходах. Правила багатосторонньої системи регулювання мають мінімізувати будь-який негативний ефект від поширення регіональних торговельних угод. Відповідно, регіональні торговельні угоди та багатостороння система торговельно-економічного регулювання мають доповнювати один одного.

1.4. Потенціал розвитку економічних регіонів у світовому господарстві

У результаті поглиблення інтеграції на мікро-, мезо-, макро-, мега-, метарівнях, що за ступенем та глибиною охоплення національних економік, її секторів та галузей між країнами утворюється особливий міждержавний економічний простір, що стає базовою основою регіоналізації світової економіки і має відповідний вплив на розвиток глобальної інтеграції.

Збалансована територіальна концентрація різних факторів конкурентоспроможності сприятиме зростанню прибутковості в умовах конкурентного середовища. Відповідно до *нової економічної географії* (П. Кругман, Е. Венайблз, М. Фудтжита)⁵⁵ порівняльні переваги просторовому розвитку забезпечують дві групи факторів: по-перше, фактори, які пов'язані з географічним розташуванням, природними ресурсами, по-друге, які пов'язані з діяльністю суспільства (агломераційний ефект, людський капітал, інститути тощо). З розвитком інфраструктури вплив першої групи факторів змінюється, а друга група факторів відіграє основну роль у модернізації економіки.

Ґрунтуючись на положеннях нової економічної географії, експерти Світового банку за допомогою картографічного методу проаналізували співвідношення між країнами світу за розміром ВВП, що порівнювались на основі обмінних курсів валют (рис. 1.2).

Отримані результати фактично доводять не тільки значну диспропорцію (асиметрію) співвідношення економічної ваги країн (за показником ВВП) та їх фізичних розмірів. Отримані результати фактично окреслюють основні глобальні регіони, які визначено за показником ВВП.

Базовими факторами сучасного просторового розвитку за сучасних умов розвитку світового господарства, коли інтеграційні процеси розвиваються не тільки за регіональним, а й трансконтинентальним напрямом, є такі: просторова концентрація населення та розвиток міських агломерацій (*density*); економічна відстань, що визначається не тільки віддаленістю від ринків, а й рівнем розвитку інфраструктури, який впливає на трансакційні витрати (*distance*); інституційні бар'єри, що зменшують мобільність товарів, факторів виробництв, обмежують доступ до суспільних благ, що розвивають людський капітал (*division*).

⁵² McKay J. Regional Economic Integration in a Global Framework / J. McKay, M. Armengol, G. Pineau. – Frankfurt am Main : European Central Bank, 2005. – 140 p. – P. 21.

⁵³ Regional Economic Integration in a Global Framework / Julie McKay, Maria O. Armengol, Georges Pineau. – Frankfurt am Main : Published by European Central Bank, 2005. – 140 p. – P. 10.

⁵⁴ Trade Bloks. Policy Research Report. World Bank. – New York : Oxford University Press, 2000. – 145 p. – P. 2–10.

⁵⁵ Fujita M. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade / Fujita M., Krugman P. R., Venables A. J. – Cambridge MA : MIT Press, 1999. – 640 p.; Krugman P. Strategic trade and the new international economics / P. Krugman. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1986. – 313 p.

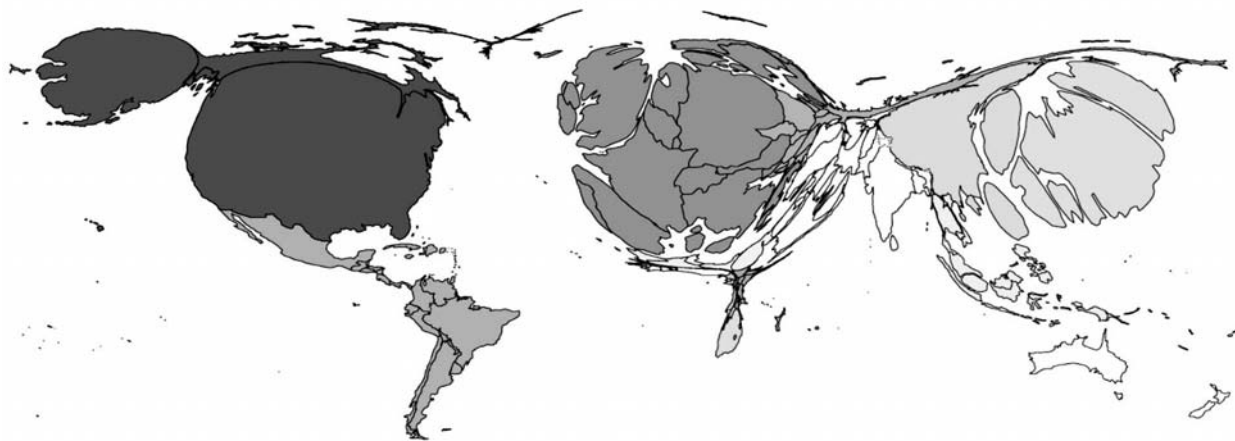

Рис. 1.2. Картограма розподілу економічної ваги країн та регіонів світу

Джерело: Reshaping economic geography world development report 2009. – Washington : The World Bank, DC, 2009. – 383 p.

Формування нових економічних регіонів у світовому господарстві вже не обмежується такими традиційними географічними факторами, як наявність сировини або близькість до ринків. З точки зору технологічного розвитку вони зумовлені наявністю таких факторів, як спроможність до інновацій та «динамізм місцевих громад, які постійно адаптуючись, навчилися поєднувати конкуренцію і співробітництво»⁵⁶. Це дає змогу виділити, окрім континентальної інтеграції, й такий напрям розвитку інтеграційних процесів, як трансконтинентальна інтеграція, що представляє собою цілеспрямований процес створення міждержавного економічного простору між країнами, які не мають спільних кордонів та знаходяться в різних регіонах / континентах світу, в рамках якого встановлюється відповідна форма (етап) регіональної інтеграції, основним завданням якої є сприяння міжнародній конкурентоспроможності країн-інтегрантів.

Розширення інтеграційних процесів різних напрямів і різного формату в основних регіонах-тріади світового господарства – європейському, північноамериканському та азійсько-тихоокеанському – охоплює формування субрегіональних, континентальних, трансконтинентальних об'єднань на принципах відкритого регіоналізму. У цьому контексті можна визначити, що стратегія інтеграційного розвитку країн світу містить дві складові, які акцентують увагу:

- по-перше, на особливостях і напрямках поглиблення інтеграційної взаємодії безпосередньо в межах інтеграційного об'єднання, яке вже створено (внутрішньорегіональна складова);
- по-друге, на визначенні напрямів інтеграційної політики щодо інших країн, які залучаються до інтеграційної взаємодії в межах континентальної та трансконтинентальної моделі (зовнішня складова).

Поглиблення та розширення інтеграції залежатиме від оптимального використання потенціалу розвитку інтеграційних процесів, який суттєво розрізняється за основними моделями регіональної інтеграції. Необхідність комплексного урахування напрямку та інтенсивності впливу багатьох факторів (як внутрішніх, так і зовнішніх) зумовлюють доцільність застосування для оцінки потенціалу розвитку інтеграційних процесів саме інтегральних показників, які нададуть узагальнюючу комплексну та кількісну характеристику процесів регіональної економічної інтеграції, які відбуваються у світовому господарстві на певний момент часу.

Сьогодні у світі немає єдиної універсальної моделі регіональної торговельної угоди, тому кожна країна або інтеграційне об'єднання застосовують переважно комплексний підхід до використання можливостей інтеграційних угод відносно доступу на нові ринки, розширення інвестиційних можливостей, зменшення трансакційних витрат, встановлення єдиних технічних норм і вимог, захисту інтелектуальних прав, встановлення єдиної конкурентної політики, прозорості механізму державного регулювання. Такий комплексний підхід загалом сприяє поглибленню інтеграційної взаємодії з країнами-партнерами і створенню передбачуваних політичних умов, які впливають на розвиток торговельно-економічної співпраці зі всіма регіонами в рамках певного міждержавного економічного простору, а відтак поширенню континентального і трансконтинентального інтеграційного співробітництва.

⁵⁶ Китинг М. Новый регионализм как возможность [Електронний ресурс] / М. Китинг // Россия в глобальной политике. – 2008. – № 4. – Режим доступа : www.globalaffairs.ru/numbers/33/9979.html.

Найпотужніший вплив на розвиток регіоналізації світової економіки в умовах подальшого формування світового глобального простору забезпечать поглиблення та розширення найбільш розвинутих моделей регіональної інтеграції, які вже сформовано у світовому господарстві, – європейської, північноамериканської та азійсько-тихоокеанської. Залучення до цього процесу інших країн на регіональній, континентальній чи трансконтинентальній основі через створення зон вільної торгівлі та інших форм «м'якої» інтеграції буде сприяти поглибленню розвитку «нового регіоналізму» та появи принципово нових інтеграційних утворень, які будуть мати вже не регіональний, а трансконтинентальний характер, що відповідає рівню міжнародних метарегіонів у світовому господарстві. З огляду на це розвиток континентальних та трансконтинентальних напрямків розвитку регіональної інтеграції, її поглиблення та розширення є взаємодоповнюючими напрямками розвитку регіоналізації світової економіки. Країни світу обирають власну стратегію участі у процесах регіональної інтеграції залежно від тих завдань, які визначаються їхнім рівнем соціально-економічного розвитку, наявним потенціалом, характером розвитку зовнішніх відносин тощо. Розглядаючи інтеграційну складову стратегії подальшого розвитку краї світу, слід акцентувати увагу на двох аспектах: по-перше, на особливостях і напрямках поглиблення інтеграційної взаємодії безпосередньо в середині вже існуючого інтеграційного об'єднання; по-друге, визначитись з напрямками інтеграційної політики щодо інших країн, які залучаються до взаємодії в рамках континентальної та трансконтинентальної моделей.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*До 50-річчя
Тернопільського національного
економічного університету*

РЕГІОНАЛЬНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ У СВІТОВОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ВИМІРАХ

Монографія

*За науковою редакцією
докторів економічних наук, професорів
А. І. Крисоватого і Є. В. Савельєва*

Тернопіль
ТНЕУ
2016

Монографія підготовлена міжнародним колективом авторів у складі:

Богданова М., Prof., PhD; Борсекова К. (Borseková K.), Ing, PhD; Бригадир В. О.; Булатова О. В., д. е. н.; Бурматова О. П., к. е. н.; Віталішова К. (Vitálišová K.), Ing, PhD; Євтухович О. (Jewtuchowicz A.), Prof., Dr. hab.; Єгоричева С. Б., д. е. н.; Желюк Т. Л., д. е. н.; Зварич І. Я., к. е. н.; Кириленко О. П., д. е. н.; Кириленко О. В.; Козюк В. В., д. е. н.; Колошта С. (Kološta S.), Ing, PhD; Крисоватий А. І., д. е. н.; Курант Т. І., к. е. н.; Куриляк В. Є., д. е. н.; Куриляк Є. Ю., к. е. н.; Куриляк М. Ю.; Маршалова А. С., к. е. н.; Мельник А. Ф., д. е. н.; Монастирський Г. Л., д. е. н.; Новосьолов О. С. (Новосєлов А. С.), д. е. н.; Парашкевова Е.; Полікевич Н. І.; Пшигодскі З. (Przygodzki Z.), Dr.; Савельєв Є. В., д. е. н.; Синютка Н. Г., к. е. н.; Смалюк Г. Ф., к. е. н.; Сохацька О. М., д. е. н.; Сумська Т. В. (Сумская Т. В.), к. е. н.; Тодоров Е.; Флашка Ф. (Flaška F.), Ing, PhD; Цветанова Е., PhD; Чапкова С. (Čapková S.), Ing, PhD; Шкільняк М. М., д. е. н.

Наукові редактори: *А. І. Крисоватий*, д. е. н., проф., заслужений діяч науки і техніки України;
Є. В. Савельєв, д. е. н., проф., заслужений діяч науки і техніки України

Рецензенти: *Амоша О. І.*, академік НАН України, д. е. н., проф., директор Інституту економіки промисловості НАН України;
Лук'яненко Д. Г., д. е. н., проф., заслужений діяч науки і техніки України, перший проректор з науково-педагогічної та наукової роботи Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет»
Орехова Т. В., д. е. н., проф., проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків Донецького національного університету (Вінниця)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(протокол №3 від 25 листопада 2015 р.)*

Р 32 **Регіональні перетворення у світовому та українському вимірах** : моногр. / за наук. ред. д. е. н., проф. А. І. Крисоватого та д. е. н., проф. Є. В. Савельєва. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 388 с.
ISBN 978-966-654-408-0

У монографії проведено комплексне дослідження основних тенденцій регіоналізації на національному та наднаціональному рівнях. У рамках пошуку моделей проведення регіональних реформ акцентовано увагу на теоретико-методологічній концептуалізації регіональних перетворень, регіоналізації глобального економічного простору, механізмах розвитку регіональної економіки. Значна увага приділена проблемам територіально-адміністративних реформ, децентралізації, субсидіарності, перезавантаженості державних фінансів, фінансовій самодостатності територій, муніципальній борговій політиці, мережевим форма організації бізнесу кластерного типу. Проаналізована практика та концептуальні напрями регіонального розвитку Польщі, Словаччини, Болгарії та Росії.

Для науковців, економістів, державних службовців, викладачів, аспірантів і студентів економічних вищих навчальних закладів, працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, керівників і менеджерів підприємств та організацій.

ББК 65.52
УДК 339.97:330.34(477)

ISBN 978-966-654-408-0

© Колектив авторів, 2016
© ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2016
© ТНЕУ, 2016

ЗМІСТ

Передмова.	
РЕГІОНИ: ВІД МІСЦЕВОГО ДО НАДДЕРЖАВНОГО РІВНІВ.....	7
Частина I.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ	
РЕГІОНАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ.....	13
Розділ 1.	
Концептуальні основи міжнародної регіоналізації	
в контексті глобального розвитку.....	15
1.1. Парадигма регіонального розвитку в умовах глобальних інтеграційних процесів.....	16
1.2. Регіон як підсистема світового господарства.....	21
1.3. Особливості сучасної регіональної структури світового господарства.....	24
1.4. Потенціал розвитку економічних регіонів у світовому господарстві.....	29
Розділ 2.	
Регіони у їх різноманітності та підходи до реформування.....	32
2.1. Регіон і регіоналізація як категорії економічної науки.....	32
2.2. Регіони як перший рівень районування у державі.....	35
2.3. Принцип субсидіарності в системі регіонального управління.....	40
2.4. Реформування на першому рівні регіональних відносин в Україні.....	41
Розділ 3.	
Перезавантаження державних фінансів України	
в епоху регіональних та глобальних трансформацій.....	45
3.1. Турбулентність державних фінансів в епоху глобалізації.....	45
3.2. Новітній фінансовий антропологізм суспільної ролі держави.....	47
3.3. Дивергенція управління державними фінансами.....	50
3.4. Наукові етюди щодо трансформацій у сфері державних фінансів.....	53
Розділ 4.	
Децентралізація в системі регіонального управління.....	57
4.1. Сутнісні детермінанти децентралізації.....	57
4.2. Форми та моделі децентралізації.....	59
4.3. Децентралізація як інструмент забезпечення територіального	
економічного розвитку та формування нових центрів відповідальності.....	61
4.4. Економічний базис децентралізації.....	63
Розділ 5.	
Нова парадигма муніципалізації у світовій економічній системі місцевого розвитку.....	68
5.1. Муніципалізація як засіб забезпечення національної ідентичності.....	68
5.2. Функціональна трансформація муніципального господарства	
як реакція на посилення тенденції муніципалізації.....	77
5.3. Концептуальні підходи країн ЄС до формування державної муніципальної політики.....	80
5.4. Європейські орієнтири муніципалізації в Україні.....	84

Частина II.

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ.....89

Розділ 6.

Детермінанти та основні складові розвитку регіонів-тріади.....	91
6.1. Розвиток європейського регіону.....	91
6.2. Особливості розвитку північноамериканського регіону.....	95
6.3. Формування азійсько-тихоокеанського регіону.....	100
6.4. Напрями розвитку інтеграційної взаємодії глобальних регіонів.....	105

Розділ 7.

Країни Центрально-Східної Європи: проблема інституціональних компенсаторів відкритості та фіскальної експансії.....	110
7.1. Гетерогенність країн ЦСЄ в ракурсі теоретичних домінант дослідження постсоціалістичного регіону Європи.....	110
7.2. Глобалізованість країн ЦСЄ як передумова конфлікту між величиною держави та якістю інститутів.....	116
7.3. Фіскальна вразливість розриву реальної та інституціональної конвергенції.....	119
7.4. Масштаби держави, глобалізація та проблеми інституціональних компенсаторів.....	122

Розділ 8.

Соціально-економічна стратифікація країн Європейського Союзу: регіональний аспект.....	129
8.1. Сутність соціально-економічної стратифікації та її характерні риси.....	129
8.2. Критерії вимірювання рівня соціально-економічної стратифікації.....	132
8.3. Аналіз рівня соціально-економічної стратифікації країн ЄС.....	135
8.4. Регіональний аспект соціально-економічної стратифікації в Україні.....	139

Розділ 9.

Міжнародні виробничі мережі в сучасній глобальній економіці.....	143
9.1. Міжнародні виробничі мережі як системи наднаціонального рівня.....	143
9.2. Глобальний галузевий ландшафт міжнародних виробничих мереж.....	147
9.3. Міжнародні виробничі мережі як прояв соціальної гуманізації глобальної економіки.....	151
9.4. Місце України в сучасних міжнародних виробничих мережах.....	153

Розділ 10.

Інфраструктурні новації на регіональних енергетичних ринках Європи.....	158
10.1. Регіональні ініціативи енергетичного ринку ЄС.....	158
10.2. Особливості функціонування регіональних енергетичних бірж на ринку Європи.....	161
10.3. Напрями формування об'єднаних регіональних енергетичних ринків ЄС.....	164
10.4. Інфраструктурні новації ринку електроенергії України в контексті їх інтеграції до транскордонних регіонів ЄС.....	167

Розділ 11.

Регіони в процесах формування глобальних логістичних утворень.....	171
11.1. Теорії просторової економіки як наукове підґрунтя формування глобальних логістичних утворень.....	171
11.2. Глобальні логістичні мережі у формуванні інфраструктури регіонального розвитку.....	175
11.3. Регіональний розвиток глобальних логістичних мереж.....	178
11.4. Глобальні та національні логістичні утворення на регіональних ринках України.....	183

Частина III.

МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....187

Розділ 12.

Механізми активізації регіонального розвитку в контексті українського виміру.....189

- 12.1. Актуальність проблеми регіонального розвитку як предмета дослідження:
основні моделі.....189
- 12.2. Стратегії регіонального розвитку як інституційний спосіб вирішення проблеми.....191
- 12.3. Сучасні виклики для вибору механізмів активізації регіонального розвитку.....195
- 12.4. Перспективи використання механізмів активізації розвитку регіонів України
з огляду на європейські практики.....196

Розділ 13.

Реформування адміністративно-територіального устрою України

в аспектах формування національної моделі регіонального і місцевого розвитку.....202

- 13.1. Життєздатність муніципального утворення як визначальна характеристика
ефективного адміністративно-територіального устрою.....202
- 13.2. Адміністративно-територіальна реформа як чинник модернізації
територіальної основи місцевого економічного розвитку.....204
- 13.3. Інтеграція територіальних громад населених пунктів
як механізм активізації муніципального економічного розвитку.....209
- 13.4. Напрями модернізації місцевого самоврядування як інституту
забезпечення соціально-економічного розвитку громад.....213

Розділ 14.

Детермінанти муніципальної боргової політики в Україні.....218

- 14.1. Моніторинг становлення ринку муніципальних запозичень в Україні.....218
- 14.2. Облігаційні позики як основна компонента муніципальних запозичень в Україні.....221
- 14.3. Муніципальні кредити та місцеві гарантії в Україні.....225
- 14.4. Ефективність муніципальної боргової політики України на прикладі міста Києва.....227

Розділ 15.

Національні механізми сприяння реальній участі громадян в демократичних процесах.....231

- 15.1. Міжнародні стандарти взаємодії органів влади з громадськістю
та громадської участі.....231
- 15.2. Формування нормативно-правової бази громадської участі в Україні.....233
- 15.3. Субсидіарність у регіональному розвитку.....236
- 15.4. Вектори вдосконалення механізмів та форм громадської участі.....238

Розділ 16.

Становлення креативно-інноваційної економіки регіонів.....241

- 16.1. Розвиток економічної думки з проблем виробничих агломерацій.....241
- 16.2. Кластери як форма розміщення виробництва у локальній економіці.....247
- 16.3. Співпраця європейських та українських кластерів з органами публічного управління.....252
- 16.4. Кластери та наукові парки як рухома сила становлення креативної економіки.....255

Розділ 17.

Напрями формування інноваційних регіональних кластерів:

зарубіжний досвід та Україна.....260

- 17.1. Формування кластерної політики регіонів.....260
- 17.2. Інформаційна підтримка процесів розробки програм кластеризації в Україні.....261
- 17.3. Європейські вектори інноваційного розвитку регіонів до 2020 р.....262
- 17.4. Пріоритети формування інноваційних кластерів у регіонах України.....266

Розділ 18.

Бенчмаркінг як система співробітництва в умовах конкуренції.....269

- 18.1. Бенчмаркінг: з історії становлення.....269
- 18.2. Бенчмаркінг як новий науковий напрямок.....269
- 18.3. Співробітництво і взаємодопомога в системі бенчмаркінгу.....274
- 18.4. Партнерський бенчмаркінг: співпраця і взаємодопомога.....277

Частина IV.	
КОНЦЕПЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ.....	281
Розділ 19.	
Фінансова самодостатність територіальних громад як чинник регіонального розвитку: досвід країн ЄС.....	283
19.1. Фінансова самодостатність територій в системі регіонального розвитку.....	283
19.2. Взаємозв'язок реформ місцевого самоврядування та фінансової децентралізації.....	285
19.3. Механізм забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад у Польщі.....	287
19.4. Напрями досягнення фінансової самодостатності територій у Болгарії.....	289
Розділ 20.	
Концепція регіонального розвитку Польщі.....	293
20.1. Місце місцевого самоврядування в правовій та економічній системі держави.....	293
20.2. Еволюція регіональної політики в Польщі.....	295
20.3. Фінансовий механізм для регіонів Польщі.....	297
20.4. Тенденції регіонального розвитку в Польщі.....	302
Розділ 21.	
Розвиток регіональної концепції у Словаччині.....	304
21.1. Регіональний розвиток у системі національної економіки.....	304
21.2. Еволюція територіального розвитку Словаччини.....	311
21.3. Фінансовий механізм регіонів Словаччини.....	314
21.4. Тенденції регіонального розвитку Словаччини.....	319
Розділ 22.	
Розвиток концепції регіоналізації в Болгарії.....	323
22.1. Регіональний розвиток у національній економіці.....	323
22.2. Сучасні виміри територіального планування в Болгарії.....	327
22.3. Фінансовий механізм болгарських регіонів.....	331
22.4. Напрямки регіонального розвитку Болгарії.....	336
Розділ 23.	
Розвиток регіональної концепції в Росії.....	340
23.1. Регіональний розвиток у системі національної економіки.....	340
23.2. Еволюція територіального розвитку.....	344
23.3. Фінансовий механізм управління російськими регіонами.....	347
23.4. Напрями регіонального розвитку Росії.....	350
Розділ 24.	
Соціально-економічна політика в умовах федерального устрою і розвиток регіонів Сибіру.....	353
24.1. Методологічні підходи до розробки регіональної політики.....	353
24.2. Субфедеральна економічна політика в Сибіру.....	355
24.3. Напрями регіонального економічного розвитку в Сибіру.....	356
24.4. Застосування закордонного досвіду в управлінні та плануванні регіонального розвитку Сибіру.....	358
ЛІТЕРАТУРА.....	361
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ.....	385

Монографія підготовлена міжнародним колективом авторів у складі:

від Тернопільського національного економічного університету

Бригадир Вікторія Олександрівна	розділ 8 (співавтор)
д. е. н. Желюк Тетяна Леонтіївна	розділ 4
к. е. н. Зварич Ірина Ярославівна	розділ 9
д. е. н. Кириленко Ольга Павлівна	розділ 15 (співавтор)
Кириленко Олександр Вікторович	розділ 15 (співавтор)
д. е. н. Козюк Віктор Валерійович	розділ 7
д. е. н. Крисоватий Андрій Ігорович	передмова (співавтор); підрозділи 3.1; 3.2; 3.3 (співавтор); 3.4; розділ 14
к. е. н. Курант Тетяна Ігорівна	розділ 11 (співавтор)
д. е. н. Куриляк Віталіна Євгенівна	підрозділ 16.4 (співавтор); розділ 18 (співавтор)
к. е. н. Куриляк Євгеній Юрійович	підрозділи 16.1, 16.2, 16.3 (співавтор), 16.4 (співавтор); розділ 17 (співавтор)
Куриляк Максим Юрійович	підрозділи 2.1, 2.2; 2.3 (співавтор), 2.4 (співавтор); 16.3 (співавтор)
д. е. н. Мельник Алла Федорівна	розділ 12
д. е. н. Монастирський Григорій Леонардович	розділ 5; розділ 13
Полікевич Наталя Іванівна	розділ 10 (співавтор)
д. е. н. Савельєв Євген Васильович	передмова (співавтор); підрозділи 2.3 (співавтор), 2.4 (співавтор); підрозділ 16.4 (співавтор); розділ 18 (співавтор)
к. е. н. Смалюк Галина Федорівна	розділ 18 (співавтор)
д. е. н. Сохацька Олена Миколаївна	розділ 8 (співавтор); розділ 10 (співавтор); розділ 11 (співавтор); розділ 17 (співавтор)
д. е. н. Шкільняк Михайло Михайлович	розділ 4 (співавтор)

від Львівського національного університету «Львівська політехніка»

к. е. н. Синютка Наталія Геннадіївна	підрозділ 3.3 (співавтор)
--------------------------------------	---------------------------

від Маріупольського державного університету

д. е. н. Булатова Олена Валеріївна	розділ 1; розділ 6
------------------------------------	--------------------

від Полтавського університету економіки і торгівлі

д. е. н. Єгоричева Світлана Борисівна	розділ 19
---------------------------------------	-----------

від Лодзького університету (Uniwersytet Łódzki), Польща

Prof., Dr. hab. Євтухович Олександра (Jewtuchowicz Aleksandra)	розділ 20 (співавтор)
Dr. Пшигодські Збігнев (Przygodzki Zbigniew)	розділ 20 (співавтор)

від Університету Матея Бела (Univerzita Mateja Bela), Банська Бистриця, Словаччина

Ing, PhD Борсекова Каміла (Borseková Kamila)	розділ 21 (співавтор)
Ing, PhD Чапкова Соня (Čapková Soňa)	розділ 21 (співавтор)
Ing, PhD Флашка Філіп (Fľaška Filip)	розділ 21 (співавтор)
Ing, PhD Колошта Станіслав (Kološta Stanislav)	розділ 21 (співавтор)
Ing, PhD Віталішова Катаріна (Vitálišová Katarína)	розділ 21 (співавтор)

від Економічної академії імені Димитра Апостолова Ценова (Стопанска академия Димитър Апостолов Ценов), Свищов, Болгария

Prof., PhD Богданова Маргарита (Богданова Маргарита)	розділ 22 (співавтор)
Парашкевова Евеліна (Парашкевова Евелина)	розділ 22 (співавтор)
Тодоров Еvgені (Тодоров Еvgені)	розділ 22 (співавтор)
PhD Цветанова Ева (Цветанова Ева)	розділ 22 (співавтор)

від Інституту економіки та організації промислового виробництва Сибірського відділення Російської Академії Наук, Новосибірськ, Росія

к. е. н. Бурматова Ольга Петрівна (Бурматова Ольга Петровна)	розділ 23 (співавтор)
к. е. н. Маршалова Асія Софіївна (Маршалова Асія Софиевна)	розділ 24 (співавтор)
д. е. н. Новосьолов Олександр Сергійович (Новосёлов Александр Сергеевич)	розділ 24 (співавтор)
к. е. н. Сумська Тетяна Володимирівна (Сумская Татьяна Владимировна)	розділ 23 (співавтор)

Наукове видання

РЕГІОНАЛЬНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ У СВІТОВОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ВИМІРАХ

Монографія

*За науковою редакцією докторів економічних наук, професорів
А. І. Крисоватого і Є. В. Савельєва*

Редактор *Інна Калачик*

Комп'ютерна верстка *Юрія Хомацького*

Дизайн обкладинки *Марії Одобецької*

Підписано до друку 09.03.2016 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Ум. друк. арк. 45,11. Обл.-вид. арк. 37,82.
Зам. № М044-16. Тираж 300 прим.

Видавець

Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК №3467 від 23.04.2009 р.

Виготовлено у видавничо-поліграфічному центрі «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль, 46004
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua